

Kronika Niemiec współczesnych

PRAWO NARODU NIEMIECKIEGO DO SAMOSTANOWIENIA

Jak wynika z ogłoszonej dotąd dokumentacji radzieckiej, Generalissimus Józef Stalin wywarł zdecydowany wpływ na wprowadzenie do umowy jałtańskiej i poczdamskiej zwrotów, odrzucających aneksję Niemiec przez mocarstwa okupacyjne. Te zwroty znajdują się zresztą nie tylko w umowie jałtańskiej i poczdamskiej, lecz również w innych aktach prawnych, dotyczących okupacji i kontroli nad Niemcami, a zwłaszcza w Deklaracji czterech mocarstw z 5 czerwca 1945, o przejęciu najwyższej władzy nad Niemcami. Identyczna treść wynika również z powtarzającego się wielokrotnie zwrotu, że żadne z mocarstw okupacyjnych nie zamierza zniszczyć narodu niemieckiego.

Powyższe zwroty nie są pozbawione głębszej treści, zwłaszcza że ich sformułowanie nakazują zwrócić uwagę na pewne wypowiedzi Lenina i Stalina, opublikowane w okresie międzywojennym. W szczególności należy przypomnieć zdanie Lenina: „... Być przeciw aneksji, to znaczy być za prawem do samostanowienia narodów...”¹⁾. Przy innej okazji Lenin oświadczył: „Samostanowienie narodów jest tym samym, co walka o narodowe oswobodzenie, narodową niepodległość — przeciw aneksji...”²⁾. Zagadnienie aneksji wiąże się więc ściśle z zasadą samostanowienia narodów. Poglądy Lenina w tym zakresie rozwinięte zostały w licznych wypowiedziach Stalina. Warto spośród tych wypowiedzi przytoczyć jedną, ze względu na jej wyraźne i zdecydowane sformułowanie. W styczniu 1918 roku, wypowiadając się na temat częstego nadużywania zasady samostanowienia narodów oświadczył Stalin, że „... zachodzi konieczność rozumienia zasady samostanowienia jako prawa do samostanowienia nie burżuazji, lecz proletariatu danego narodu. Zasada samostanowienia powinna być środkiem do walki o socjalizm i powinna być podporządkowana zasadom socjalizmu”³⁾. Po tej wypowiedzi Józef Stalin wielokrotnie wracał do zasady samostanowienia narodów, kładąc nacisk na dialektyczne jej ujmowanie, pod kątem widzenia zgodności z kierunkiem rozwoju historycznego i przydatności tej zasady dla osiągnięcia celu polityki proletariackiej⁴⁾.

Po tych uwagach wstępnych należy zbadać, jak się przedstawia zasada samostanowienia narodów w pozytywnym prawie międzynarodowym, dotyczącym zagadnień okupacji i kontroli nad Niemcami.

1

Umowa jałtańska przewiduje, że po wykonaniu zasad okupacji i kontroli — Niemcy zajmą należne im miejsce w społeczności narodów. Umowa poczdamska

¹⁾ Lenin, „Soczinienija”, wyd. IMEL 1946, tom 22, s. 314.

²⁾ Lenin, „Soczinienija”, wyd. IMEL 1946, tom 23, s. 18—22.

³⁾ Stalin, „Soczinienija”, wyd. IMEL 1948, tom 4, s. 31.

⁴⁾ Stalin, „Marksizm a kwestia narodowo-kolonialna“ 1949, s. 21—27; A. Kantorowicz, „Stalin als Lehrmeister der nationalen Selbstbestimmung“, opublikowany w „Ost und West“ 1949, nr 12, s. 3—9.

powtarza kilkakrotnie ten zwrot. W rozdziale III umowy poczdamskiej czytamy: „Jeżeli ich własna (to jest niemieckie, przyp. autora) wysiłki, będą skierowane do tego celu, to będą oni mogli w odpowiednich warunkach zająć swe miejsce wśród wolnych i miłujących pokój narodów świata”.

Te postanowienia obu umów stwierdzają wyraźnie, że przewidziane jest — po upływie nieokreślonego czasu — usamodzielnienie państwa niemieckiego. Skoro przewiduje się, że kiedyś ma nastąpić usamodzielnienie tego państwa, to rzecz jasna uznaje się istnienie tego państwa. Przewidywania bowiem obu umów — jaltańskiej i poczdamskiej — dotyczą uznania w przyszłości pełnej zdolności do działania państwa niemieckiego. Nastąpi to w określonych warunkach, to jest wtedy, gdy postanowienia poczdamskie sformułowane na pierwszy okres kontrolny zostaną całkowicie wykonane.

Jest więc to logiczne rozwinięcie prawa narodu niemieckiego do samostanowienia.

W postanowieniach umowy jaltańskiej znajduje się w rozdziale II potwierdzenie tego prawa narodu niemieckiego. Umowa jaltańska mówi, że celem okupacji i kontroli nad Niemcami jest zniszczenie militarystyki niemieckiej, a nie zniszczenie narodu niemieckiego. Wielokrotnie przewija się w postanowieniach jaltańskich troska o państwo niemieckie, które „w przyszłości” nie powinno zakłócać pokoju świata. Kilkakrotnie powtarza się też zwrot, że celem postanowień jaltańskich jest „stworzenie warunków przyzwoitego życia dla Niemiec i danie im miejsca w społeczności narodów...”.

Niemal identycznie sformułowane są te zagadnienia w umowie poczdamskiej. Treść sformułowań poczdamskich stanowi konkretyzację zasady samostanowienia narodu niemieckiego. Postanowienia bowiem poczdamskie nacechowane są konkretną troską, aby ludność niemiecka w całym Niemczech była traktowana jednako, „o ile to będzie możliwe”. Jedno z postanowień poczdamskich mówi, że mocarstwa okupacyjne dadzą narodowi niemieckiemu sposobność do ostatecznej przebudowy swego życia na podstawie demokratycznej i pokojowej. Wykładnię tego sformułowania przedstawił w precyzyjnym rozwinięciu min. Mołotow podczas moskiewskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Syntetyzując swoje poglądy na ten temat min. Mołotow oświadczył wówczas: „Jeżeli zamierzamy zmienić w sposób stanowczy ład państwowy w Niemczech, to musimy stwierdzić, jakie poglądy ma na ten temat naród niemiecki”⁵⁾. W oświadczeniu tym min. Mołotow wysuwa zagadnienie referendum ogólnoniemieckiego i staje na stanowisku uznania prawa narodu niemieckiego do samostanowienia.

Pełną treść tego prawa sformułował w swych licznych publikacjach Otto Grotewohl. Oparł on analizę prawa narodu niemieckiego do samostanowienia na czterech aktach, którymi są: Karta Atlantyczna, umowa jaltańska, Deklaracja czterech mocarstw z 5 czerwca 1945 i umowa poczdamska⁶⁾. Analiza tych czterech aktów stanowi podstawę do zasadniczych wniosków, sformułowanych przez Grotewohla. Wnioski te są następujące:

1. Niemcy są podmiotem prawa międzynarodowego.

⁵⁾ W. M. Mołotow, „Zagadnienia polityki zagranicznej” — sesja moskiewska Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, s. 260—351.

⁶⁾ „Tägliche Rundschau” z dnia 9 października 1919, nr 237, artykuł pt. „Die Rechtsgrundlagen des 7 Oktober”; „Einheit” 1950, Heft 10, s. 891—900, artykuł Otto Grotewohla pt. „Der nationale Kampf und die Demokratisierung des deutschen Volkes”.

2. Naród niemiecki ma prawo i obowiązek zreorganizować swoje państwo i oprzeć je na nowej, demokratycznej konstytucji.

Wnioski Otto Grotewohla, stanowiące rozwinięcie prawa narodu niemieckiego do samostanowienia, odbiegają dalece od tego, co Lenin piętnował jako „frazes burżuazyjny”. W ujęciu Otto Grotewohla prawo do samostanowienia posiada treść konkretną. Treścią tą jest walka o jedność, niepodległość i demokratyzację Niemiec w zupełnej zgodzie z postanowieniami umowy poczdamskiej⁷⁾.

2

Wykonanie talk skonkretyzowanego prawa narodu niemieckiego do samostanowienia natrafiło na skomplikowane warunki polityczne i prawne, związane z ustrojem okupacji Niemiec. Te warunki tworzyły niejako zewnętrzne ramy dla wykonania prawa samostanowienia narodu niemieckiego w takim ujęciu, jak je sformułował Otto Grotewohl. W zakresie ustroju okupacyjnego w Niemczech należy wskazać na trzy czynniki, składające się na sytuację w pierwszym okresie kontrolnym:

1. zagadnienia związane z zarządem wojskowym każdej strefy w Niemczech;
2. zagadnienia związane z działalnością Sojuszn. Rady Kontroli nad Niemcami;
3. zagadnienia związane z istnieniem i działalnością Rady Ministrów Spraw Zagranicznych.

Każdy z tych czynników wносił swój wkład do ogólnej sytuacji Niemiec w pierwszym okresie kontrolnym i każdy z nich zasługuje na krótkie bodaj omówienie.

ad 1. Jeżeli chodzi o działalność zarządu wojskowego w okupowanych Niemczech, to w ramach niniejszego tematu wystarczy skupić uwagę wyłącznie na działalności zarządu wojskowego w byłej radzieckiej strefie okupacyjnej. Wystarczy to uczynić z dwóch względów: po pierwsze, dlatego że Związek Radziecki stoi konsekwentnie na stanowisku pełnego wykonania wszystkich postanowień umowy poczdamskiej, oraz po drugie, dlatego że była radziecka strefa okupacyjna stanowi podstawę terytorialną Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Radziecka koncepcja przebudowy Niemiec na zasadzie jedności stanowiła konsekwentne rozwinięcie postanowień poczdamskich. Nawet terminologia programu radzieckiego pokrywa się w zupełności z terminologią przyjętą w rozdziale III umowy poczdamskiej. Radziecki program prowizorycznej organizacji politycznej Niemiec opiera się od samego początku na trzech podstawowych zasadach:

- a) polityczna przebudowa Niemiec winna być oparta na płaszczyźnie demokratycznej, organa państwowe winny być wyłonione w demokratycznych wyborach;
- b) hitlerowska centralizacja zarządu państwowego powinna ulec likwidacji, a na jej miejsce należy wprowadzić decentralizację administracji;
- c) należy stworzyć prowizoryczny rząd niemiecki, który gwarantowałby jedność polityczną i gospodarczą Niemiec, a równocześnie stanowiłby gwarancję wykonania przez Niemcy wszystkich zobowiązań w stosunku do państw zwyciężczych.

Te zasady wysunięte zostały w programie radzieckim nie tylko ze względu na ich zgodność z umową poczdamską, lecz również z tego względu, że na ich podstawie już dokonana została przebudowa w radzieckiej strefie okupacyjnej⁸⁾.

⁷⁾ Ten motyw jest akcentowany niemal w każdym przemówieniu premiera Otto Grotewohla.

⁸⁾ Rozkaz nr 2 Naczelnego Szefa Radzieckiej Administracji Wojskowej z dnia 10 czerwca 1945 opublikowany w zbiorze „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty”. Wyd. Polsk. Instytutu Spraw Międz. 1950, cyt. s. 41—42.

Cechy charakterystyczne tej przebudowy, sprawdzalne doświadczalnie — to faktyczna i prawna likwidacja Prus oraz usunięcie centralizmu poprzez budowanie zreorganizowanego państwa niemieckiego od dołu, poprzez samorząd lokalny, zgodnie z umową poczdamską. Radzieckie władze wojskowe zastały w swojej strefie zniszczoną administrację. Odbudowa tej administracji odbywała się od najniższych szczebli poprzez prowincje i kraje do zarządów centralnych. Okres zasadniczej odbudowy administracji niemieckiej trwał w strefie radzieckiej zaledwie 5 miesięcy. W pierwszym stadium gmina była jedyną niemiecką instancją administracyjną. Przełożony gminy wywodził swoje kompetencje z dyspozycji Radzieckiego Zarządu Wojskowego. Niebawem nastąpiła odbudowa krajów, podzielonych na prowincje. Kompetencje na tych wyższych szczeblach administracyjnych były ograniczone do zagadnień gospodarczych. Pod koniec października 1945 władze krajowe otrzymały rozszerzone kompetencje administracyjne i ustawodawcze. Równolegle radzieckie władze wojskowe budowały tzw. centralne zarządy niemieckie dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego i społecznego⁹⁾. Głównym celem tych zarządów centralnych była koordynacja administracji krajów i wspólne planowanie gospodarcze dla całej strefy radzieckiej. Centralne zarządy niemieckie miały więc zadania i kompetencje ministerialne, nie były one jednak ministerstwami i nie stanowiły również rządu dla całej strefy. Były to organa Radzieckiego Zarządu Wojskowego. Podział kompetencji między centralne zarządy oraz kraje dokonany został w strefie radzieckiej ostatecznie w połowie 1947 roku. W tym samym czasie utworzony został nowy organ: Komisja Gospodarcza radzieckiej strefy okupacyjnej, o charakterze nadrzędnym w stosunku do centralnych zarządów niemieckich. Kierownicy centralnych zarządów tworzyli wspólnie Komisję Gospodarczą, będącą najwyższą niemiecką instancją gospodarczą dla strefy radzieckiej. Kraje nie były reprezentowane w tym organie¹⁰⁾.

Powołanie do życia Komisji Gospodarczej miało na celu usunięcie tarć kompetencyjnych, istniejących między krajami a centralnymi zarządami. Tarce te zmniejszyły się od połowy 1947 roku, gdyż Komisja Gospodarcza doprowadziła do koordynacji wszelkie poczynania gospodarcze w radzieckiej strefie okupacyjnej. Dnia 12 lutego 1948 dowódca radzieckiej strefy okupacyjnej ogłosił rozkaz nr 32, na którego podstawie Komisja Gospodarcza uległa przebudowie¹¹⁾. W skład jej weszli wtedy przedstawiciele niemieckich związków zawodowych, organizacji rolniczych, krajów oraz kierownicy centralnych zarządów niemieckich. Zadania Komisji Gospodarczej objęły planowanie i rozwój całego przemysłu pokojowego w strefie radzieckiej. Celem wykonania tych zadań Komisja Gospodarcza mogła wydawać rozporządzenia obowiązujące bezpośrednio wszystkie organa i władze niemieckie w strefie radzieckiej. Komisja Gospodarcza otrzymała też prawo bezpośredniego nadzorowania wykonania wszystkich swych zarządzeń. W ten sposób rozkaz nr 32 dowódcy radzieckiej strefy okupacyjnej dokonał przebudowy całego aparatu gospodarczego tej strefy. Niemiecka Komisja Gospodarcza odbyła pierwsze posiedzenie po reorganizacji w dniu 9 marca 1948 roku. Na tym posiedzeniu zapadła decyzja o rozwiązaniu wszystkich zarządów centralnych, które zostały wchłonięte jako organa do Komisji Gospodarczej. W ten sposób w strefie radzieckiej założone zostały podstawy pod budowę jednolitej gospodarczej tej strefy.

Radziecka koncepcja przebudowy Niemiec na zasadzie jednolitej była równocześnie realizowana na wszystkich płaszczyznach: terytorialnej, administracyjno-

⁹⁾ „Europa-Archiv” 1947, s. 1017—1020; 1948, s. 1326—1327.

¹⁰⁾ „Europa-Archiv” 1947, s. 697.

¹¹⁾ Patrz materiały ad 9.

prawnej i gospodarczej. Jedność państwa niemieckiego znalazła w ten sposób swój wyraz — poprzez umowę poczdamską — w radzieckim programie demokratycznej przebudowy Niemiec. Równocześnie na płaszczyźnie międzynarodowej radziecki program przebudowy Niemiec na zasadzie jedności i demokracji rozwinięty został w Oświadczeniu ośmiu Ministrów Spraw Zagranicznych, wydanym w Warszawie 24 czerwca 1948 roku. Oświadczenie to, zgodnie z umową poczdamską, akcentuje wszystkie elementy programu jedności państwa niemieckiego.

Z punktu widzenia prawa narodu niemieckiego do samostanowienia należy jeszcze podkreślić zagadnienie wyborów do samorządu lokalnego, jakie odbyły się w strefie radzieckiej¹²⁾. Według programu poczdamskiego, ordynacje wyborcze samorządowe czynić winny zadość warunkom jak największej reprezentatywności samorządu, od gminy poczynając. To zagadnienie nie zostało rozwiązane w jednolity sposób na terytorium całych Niemiec. W strefie radzieckiej wybitną rolę odegrały związki zawodowe, rozbudowane w tej strefie, oraz organizacje zawodowe, społeczne i masowe. Wybory samorządowe odbyły się najwcześniej w strefie radzieckiej.

Jedyną syntetyczną ocenę reprezentatywności samorządu niemieckiego w tym okresie przedstawił min. Mołotow w dniu 13 marca 1947, podczas moskiewskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych¹³⁾. Nawiązując do programu poczdamskiego w zakresie przywrócenia samorządu lokalnego min. Mołotow stwierdził, że na tym odcinku osiągnięto pewne wyniki. Jednakże stopień demokratyzacji nie jest równy we wszystkich strefach okupacyjnych. Min. Mołotow podkreślił, że jest to zjawisko związane z rozbitciem niemieckiego życia politycznego i brakiem jedności politycznej Niemiec. Krytykując wybory samorządowe min. Mołotow podkreślił, że w strefach zachodnich nie znalazło uznania postanowienie poczdamskie, domagające się przyjęcia jednolitych zasad systemu wyborczego dla całych Niemiec. Pominięcie jednolitej ordynacji wyborczej dla całych Niemiec nie mogło dać właściwego obrazu sił demokratycznych w poszczególnych strefach. Pogląd ten ilustrował min. Mołotow danymi statystycznymi ze stref zachodnich, domagając się równocześnie ustanowienia dla całych Niemiec jednolitego, demokratycznego proporcjonalnego systemu wyborczego. W dalszym ciągu min. Mołotow oświadczył, że przedstawiciel radziecki w Sojuszniczej Radzie Kontroli nad Niemcami proponował już w październiku 1945 uchwalenie ustawy, która by dopuszczała organizowanie niemieckich partii politycznych i związków zawodowych w skali całych Niemiec, z możliwością dokonywania wyborów centralnych organów partii i związków zawodowych. Wniosek ten oparty był na założeniu, że ograniczenie działalności niemieckich organizacji demokratycznych do gmin poszczególnych stref sprzeczne jest z umową poczdamską i utrudnia rozwój sił demokratycznych w Niemczech. Na zakończenie swej analizy min. Mołotow zaproponował koordynację polityki okupacyjnej czterech mocarstw na zasadzie następującego programu:

a) demokratyczne partie niemieckie i związki zawodowe otrzymają prawo organizowania się w skali całych Niemiec i w tej skali będą mogły odbywać konferencje z udziałem przedstawicieli ze wszystkich stref, wybierać organa centralne, wydawać czasopisma centralne itp.;

b) Sojusznicza Rada Kontroli nad Niemcami opracuje jednolite ustawodawstwo, dotyczące ordynacji samorządowych, a w szczególności uregułuje zagadnienia wyborcze na zasadzie głosowania tajnego i proporcjonalnego;

¹²⁾ Patrz materiały ad 9.

¹³⁾ Patrz materiały ad 5.

c) decyzja o reformie rolnej powzięta w 1947 roku przez Sojuszniczą Radę Kontroli nad Niemcami zostanie wykonana również w strefach: amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej.

Jak z tego krótkiego szkicu wynika, radziecki program przebudowy Niemiec respektował od samego początku prawo narodu niemieckiego do samostanowienia.

ad 2. Z kolei należy rozważyć zagadnienia związane z działalnością Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami na tle prawa narodu niemieckiego do samostanowienia.

Sojusznicza Rada Kontroli nad Niemcami jest organem powołanym do życia w umowie poczdamskiej. Fakt uregulowania podstaw organizacyjnych Sojuszniczej Rady Kontroli już w umowie jałtańskiej, a następnie w poczdamskiej, odbiera temu organowi wszelkie cechy improwizacji. Te główne normy organizacyjne Sojuszniczej Rady Kontroli zostały uzupełnione przez inne akty prawne, zwłaszcza przez Oświadczenia rządów czterech mocarstw okupacyjnych z dnia 5 czerwca 1945 (np. Oświadczenie o mechanizmie kontrolnym).

Sojusznicza Rada Kontroli rozpoczęła swoją działalność dnia 30 sierpnia 1945, publikując Proklamację nr 1 do narodu niemieckiego, zawierającą notyfikację tego faktu. Ostatnie jej posiedzenie odbyło się 20 marca 1948 — od tego czasu Sojusznicza Rada Kontroli nie była zwoływana. Nie zmieniła tego stanu między innymi inicjatywa polska, nawołująca do podjęcia działalności tego organu i zwracająca uwagę na sytuację wytworzoną wskutek braku funkcjonowania Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami¹⁴⁾.

Jak wynika z umowy poczdamskiej, Sojusznicza Rada Kontroli ma dwa zasadnicze zadania. Przede wszystkim koordynuje ona działalność dowódców poszczególnych stref okupacyjnych w Niemczech, dążąc do możliwie jednolitego traktowania narodu niemieckiego, pomimo podziału na cztery strefy. Druga płaszczyzna działania Sojuszniczej Rady Kontroli, to sprawy dotyczące „Niemiec jako całości” — jak to ujmuje umowa poczdamska. Sojusznicza Rada Kontroli podejmuje decyzje na zasadzie jednogłośnieści jej członków. Dzieli ona wykonywanie władzy nad Niemcami z dowódcami poszczególnych stref okupacyjnych oraz tzw. Sojuszniczą Komendanturą w Berlinie. Nie jest to podział terytorialny, jeno funkcjonalny. W zasadzie do kompetencji Sojuszniczej Rady Kontroli należą wszystkie sprawy dotyczące Niemiec jako całości. Jednakże umowa poczdamska nie zdefiniowała tego pojęcia, nie powiedziała wyraźnie, jakie to są sprawy. Pojęcie to ukształtowało się w toku przeszło dwuletniej działalności Sojuszniczej Rady Kontroli. Trzeba dodać, że w toku tego kształtowania zarysowała się tendencja do ograniczania Sojuszniczej Rady Kontroli na rzecz dowódców stref poszczególnych¹⁵⁾.

Opierając się na takich zasadach pracy Sojusznicza Rada Kontroli skupiła głównie uwagę na działaniu koordynującym ustawodawstwo we wszystkich strefach okupacyjnych. Działalność koordynacyjna znalazła swe ujście przede wszystkim w postaci ustaw o charakterze ramowym. To ustawodawstwo ramowe miało być wypełnione treścią konkretną przez dowódców stref poszczególnych. Formy działalności ustawodawczej przedstawione zostały w dyrektywie nr 10 oraz w dy-

¹⁴⁾ „Rzeczpospolita” z dnia 18 czerwca 1948, artykuł pt. „Polska domaga się zwołania Rady Kontroli”.

¹⁵⁾ Prof. Dr G. Wacke, „Deutschland als Staat”, artykuł opublikowany w „Morgen” z dnia 8 lutego 1947.

rektywie nr 51. Treść ustawodawstwa Sojuszniczej Rady Kontroli wkracza we wszystkie dziedziny prawa publicznego i prywatnego¹⁶⁾.

Sojusznicza Rada Kontroli pełniła również ważne funkcje administracyjne, częściowo sądowe oraz odgrywała pewną rolę w zakresie stosunków zagranicznych, jakie się krzyżowały w stolicy Niemiec, w Berlinie.

Jeżeli chodzi o charakter prawny Sojuszniczej Rady Kontroli, to jako cecha najbardziej charakterystyczna wysuwa się ta okoliczność, że była ona organem międzynarodowym, powołanym do czuwania nad realizacją postanowień poczdamskich¹⁷⁾. Nie była więc Sojusznicza Rada Kontroli rządem niemieckim, gdyż nie została nigdzie w tym charakterze powołana do życia, nie została też nigdzie i przez nikogo uznana za taki rząd ani *de facto*, ani *de iure*. We wszystkich sprawach dotyczących Niemiec — jeżeli one są przedmiotem umów międzynarodowych — występują jako kontrahenci przedstawiciele mocarstw okupacyjnych, a nie Sojusznicza Rada Kontroli. Wśród licznych koncepcji, dociekających charakteru prawnego tego organu zasługują na uwagę tezy prof. Petersa¹⁸⁾. Według jego koncepcji Sojusznicza Rada Kontroli jest z jednej strony organem prawa międzynarodowego i w tym charakterze jest odpowiedzialna za wykonanie wspólnego planu okupacyjnego czterech mocarstw — w ramach prawa międzynarodowego. Równocześnie jednak Sojusznicza Rada Kontroli wykonuje najwyższą władzę niemiecką, a więc — z niemieckiego punktu widzenia — jest ona równocześnie centralną władzą niemiecką. Ta władza powołana została do życia wskutek braku zdolnych do działania centralnych władz niemieckich. Prof. Peters wysuwa więc koncepcję Sojuszniczej Rady Kontroli jako niemieckiej władzy centralnej, złożonej z cudzoziemców, a spełniającej swoje kompetencje w charakterze organu międzynarodowo-prawnego. Podstawę swego rozumowania upatruje prof. Peters w umowie poczdamskiej.

Bez względu na różne interpretacje i konstrukcje wiązane z Sojuszniczą Radą Kontroli nad Niemcami należy stwierdzić, że organ ten ma wszystkie cechy organu okupacyjnego. Jako taki organ, Sojusznicza Rada Kontroli działała w Niemczech przeszło dwa lata. Jej działalność nie podważyła ani nie umniejszyła żadnym aktem prawnym prawa narodu niemieckiego do samostanowienia. Rozległe ustawodawstwo Sojuszniczej Rady Kontroli w wielu wypadkach to prawo do samostanowienia potwierdza.

ad 3) Działalność Rady Ministrów Spraw Zagranicznych również w niczym nie podważyła prawa narodu niemieckiego do samostanowienia. Przez osiem sesji tego organu delegacja radziecka w sposób zdecydowany wysuwała zagadnienie realizacji postanowień poczdamskich oraz sprawę uznania zasady samostanowienia dla narodu niemieckiego. Dokumentacja z tych ośmiu sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych nie została jeszcze w całości opublikowana. Gruby tom przemówień min. Mołotowa zawiera znaczną ilość pozycji, związanych z sesjami Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Jest to głównie, jak dotąd, źródło poznania stanowiska radzieckiego w tym organie. Krótko można powiedzieć, że wszystkie przemówienia min. Mołotowa, wygłoszone na różnych tych sesjach,

¹⁶⁾ Dr Stappert, „Die allierte Kontrollbehörde in Deutschland” — opublikowany w „Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentliches Recht”. Herausgeber — Dr R. L a u n, Dr H. v. M a n g o l d t, Hamburg 1948, s. 139—159.

¹⁷⁾ Patrz ad 16.

¹⁸⁾ Prof. Dr H. Peters, „Die Gesetzgebung der Länder und Provinzen”, opublikowany w „Neue Justiz” 1947, s. 2—7.

skupiają swoją uwagę na całkowitym wykonaniu wszystkich postanowień poczdamskich¹⁹⁾.

Jakie są skutki działalności tych zewnętrznych ram dla zasady samostanowienia narodu niemieckiego? Co zdziałały te trzy czynniki — zarząd wojskowy, Sojusznicza Rada Kontroli nad Niemcami oraz Rada Ministrów Spraw Zagranicznych — w zakresie ukształtowania płaszczyzny prawnej dla realizacji zasady samostanowienia?

Bezwarunkowa kapitulacja Niemiec nastąpiła w określonych warunkach prawnych. Po kapitulacji nie było okupacyjnego porządku prawnego, jednolitego dla całego Niemiec. W pierwszym okresie okupacji stwierdzić można istnienie różnych zarządzeń okupacyjnych, jakie zwykle się wydawać tuż za linią ognia²⁰⁾. Trzeba wszakże podkreślić, że równocześnie istniał ten niemiecki porządek prawny, który panował w Niemczech w momencie podpisywania aktu bezwarunkowej kapitulacji. Istniała również jedna wspólna zasada okupacyjnego prawa, ujęta w rozdziale II umowy jaltańskiej: że mocarstwa okupacyjne zdecydowane są unicestwić ustroj narodowo-socjalistyczny ze wszystkimi jego instytucjami. Można więc powiedzieć, że po bezwarunkowej kapitulacji istniała w zakresie prawa okupacyjnego jedna przytoczona wyżej zasada umowy jaltańskiej oraz niemiecki porządek prawny, uznany obok okupacyjnego porządku prawnego. Elementy dwóch tych porządków prawnych można wykryć w Deklaracji czterech mocarstw z dnia 5 czerwca 1945. Powtarzają się w niej bezustannie odsyłacze do ustawodawstwa niemieckiego²¹⁾. To samo zjawisko można zauważyć w umowie poczdamskiej, która potwierdza istnienie niemieckiego porządku prawnego. Wyrazem tego są silne akcenty na temat jedności okupowanego państwa niemieckiego. Proklamacja nr 2 Sojuszniczej Rady Kontroli z dnia 20 września 1945 zawiera te same elementy uznania niemieckiego porządku prawnego²²⁾. Jest to akt szczególnie ważny, gdyż rozpoczyna on serię aktów ustawodawczych Sojuszniczej Rady Kontroli, wskazuje więc niejako na podstawowe elementy działalności ustawodawczej głównego organu kontroli nad Niemcami.

Zapowiedziane w umowie jaltańskiej unicestwienie ustroju narodowo-socjalistycznego zostało powtórzone w umowie poczdamskiej. W rozdziale III lit. A p. 4 umowy poczdamskiej czytamy: „Uchylone będą wszystkie ustawy narodowo-socjalistyczne, które tworzyły podstawę ustroju hitlerowskiego, albo które wprowadzały rozróżnienie z uwagi na rasę, wyznanie lub przekonania polityczne. Nie będzie tolerowane żadne takie rozróżnienie czy to w zakresie ustawodawczym, administracyjnym czy innym”. Z powyższego postanowienia umowy poczdamskiej wynika więc uznanie niemieckiego porządku prawnego w takim stanie, w jakim on istniał przed objęciem władzy przez partię narodowo-socjalistyczną. Umowa poczdamska przewiduje unicestwienie wszystkich ustaw hitlerowskich, uznając milcząco ustawodawstwo przedhitlerowskie. Organem powołanym do realizacji tych zapowiedzi jest Sojusznicza Rada Kontroli nad Niemcami. W Ustawie nr 1 z dnia 20 września 1945 organ ten unicestwił 25 ustaw narodowo-socjalistycznych o charakterze politycznym lub wyjątkowym — konstytucyj-

¹⁹⁾ Patrz ad 5.

²⁰⁾ Michel Virally, „L'Administration internationale de l'Allemagne”, Edition Pedem Paris 1948, s. 180, cytowane materiały z rozdziału III „L'organisation des zones”, s. 43—51.

²¹⁾ „Zbiór dokumentów” pod redakcją J. Makowskiego 1947, nr 10, s. 202 do 217.

²²⁾ Dr Helmut Ruge, „Reichs- und Zonengesetze”, Berlin 1947.

nym²³⁾. Są to ustawy, które stanowiły fundament rządów narodowo-socjalistycznych w Niemczech. Wszystkie te ustawy narodowo-socjalistyczne zostały wymienione w Ustawie nr 1 Sojuszniczej Rady Kontroli jako unicestwione wraz z nowelami, rozporządzeniami wykonawczymi i wszelkimi normami niższego rzędu. Ustawy te nie mogą być stosowane ani w praktyce sądowej, ani w praktyce administracyjnej, pod określonymi sankcjami karnymi.

Taki stosunek do niemieckiego porządku prawnego zgodny jest z postanowieniami poczdamskimi. Radziecki Zarząd Wojskowy przyjął to stanowisko i realizował je przez cały okres okupacji. Z analizy tego stanowiska wynika, że państwo niemieckie nie przestało istnieć, znalazło się ono pod okupacją czterech mocarstw, a więc i niemieckie prawo państwowe istniało w dalszym ciągu w zakresie uznanym przez państwa okupacyjne. Wyrazy tego uznania wynikają w sposób oczywisty z Ustawy nr 1 Sojuszniczej Rady Kontroli.

Rzeczą jest zrozumieć, że niemieckie prawo państwowe nie mogło się rozwijać w okresie okupacji z powodu braku centralnej władzy niemieckiej. Możliwości rozwojowe państwa niemieckiego okupowanego zawisły więc w znacznej mierze od zagadnienia odbudowy centralnych władz niemieckich. A to zagadnienie leżało wyłącznie — lub jak się później okazało, niemal wyłącznie — w rękach państw okupacyjnych.

Trzeba więc z kolei rozważyć zasady odbudowy centralnych władz niemieckich zarówno na płaszczyźnie teoretycznej, jak i praktyki państw okupacyjnych.

Akt bezwarunkowej kapitulacji Niemiec z dnia 8 maja 1945 nie dotyka zagadnienia centralnego rządu niemieckiego. Deklaracja czterech mocarstw w sprawie objęcia najwyższej władzy w Niemczech z 5 czerwca 1945 stwierdza: „Nie ma żadnego rządu centralnego w Niemczech, ani żadnej władzy, która by była w możności wziąć na siebie odpowiedzialność za utrzymanie porządku, za zarząd krajem i stosowanie się do żądań mocarstw zwycięskich...” Na podstawie takiego stanu faktycznego cztery mocarstwa okupacyjne „...obejmują najwyższą władzę nad Niemcami, włączając w to wszystkie uprawnienia, przysługujące rządowi niemieckiemu, naczelnemu dowódcztwu oraz wszelkiemu rządowi lub władzy krajowej, gminnej lub lokalnej”. Na mocy najwyższej władzy i uprawnień objętych w ten sposób przez rządy czterech mocarstw Deklaracja podaje do wiadomości żądania, do których Niemcy muszą się zastosować wskutek podpisania aktu bezwarunkowej kapitulacji. Oświadczenie rządów czterech mocarstw okupacyjnych na temat mechanizmu kontroli nad Niemcami z dnia 5 czerwca 1945 stanowi rozwinięcie powyższych zasad Deklaracji. W punkcie 1 i 2 tego Oświadczenia wszystkie sprawy dotyczące „Niemiec jako całości” należą do kompetencji Sojuszniczej Rady Kontroli, a decyzje w tym organie zapadają jednogłośnie. Umowa poczdamska w rozdziale III lit. A p. 9 stwierdza: „Na razie nie będzie utworzony żaden centralny rząd niemiecki. Jednak, niezależnie od tego, utworzone będą niektóre zasadnicze niemieckie działy administracji, na których czele staną sekretarze stanu, w szczególności w dziedzinie finansów, transportów, komunikacji, handlu zagranicznego i przemysłu. Te działy administracji będą funkcjonowały pod kierunkiem Rady Kontroli”. Ostatnie zdanie przytoczonego fragmentu umowy poczdamskiej stwarza *unctim* między Oświadczeniem czterech mocarstw o mechanizmie kontroli nad Niemcami z dnia 5 czerwca 1945 a umową poczdamską. Z tego *unctim* wynika, że przewidywane przez umowę poczdamską „niektóre zasadnicze niemieckie działy administracji” to są sprawy, które w Oświadczeniu

²³⁾ Patrz materiały ad 22.

czterech mocarstw z 5 czerwca 1945 dotyczą „Niemiec jako całości“. System budowania centralnych zarządów niemieckich jest więc w umowie poczdamskiej ściśle związany z działalnością Sojuszniczej Rady Kontroli.

Powyzsze omówienie wyczerpuje podstawowe akty prawne, regulujące zasady odbudowy centralnego rządu niemieckiego. Żaden okupacyjny akt prawny do tego zagadnienia nie powraca.

Umowa poczdamska sprecyzowała ostatecznie pojęcia „niektórych zasadniczych niemieckich działów administracji, na czele których staną sekretarze stanu“. Brak w tej umowie bliższych określeń. Prawdopodobnie zagadnienie sekretariatów stanu było też przedmiotem czterostronnych konferencji, jednakże brakuje na ten temat wypowiedzi i dokumentów. Poglądy czterech mocarstw okupacyjnych na temat planu organizacji niemieckich sekretariatów stanu zostały sprecyzowane publicznie w dyskusji podczas moskiewskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Poglądy te można streścić następująco:

Związek Radziecki podkreśla ścisły związek istniejący między organizacją niemieckich sekretariatów stanu a zagadnieniem jedności Niemiec. Podczas konferencji moskiewskiej min. Mołotow przypomniał, że projekt stworzenia centralnego zarządu niemieckiego jako gwaranta jedności politycznej i gospodarczej Niemiec sformułowany został w Poczdamie przez premiera Stalina²⁴⁾. Projekt ten został wówczas odrzucony przez pozostałych uczestników konferencji poczdamskiej. Ostał się on częściowo w postanowieniach, zawartych w rozdziale III A p. 9—IV umowy poczdamskiej. Min. Mołotow podkreślił, że te postanowienia poczdamskie nie zostały wykonane, a w strefach zachodnich je złamano. W polemice z przedstawicielem angielskim dodał min. Mołotow, że Związek Radziecki stałe nalegał na pozostałe mocarstwa, aby stworzyć zgodny z umową poczdamską aparat administracyjny, zdolny do wykonania wszystkich decyzji gospodarczych w skali „Niemiec jako całości“. Min. Mołotow przypomniał również, że niemieckie sekretariaty stanu miały działać pod ścisłym nadzorem Sojuszniczej Rady Kontroli. Zdaniem min. Mołotowa pięć niemieckich działów administracji gospodarczej stanowiło pierwszy krok na drodze do stworzenia centralnego rządu niemieckiego. Dzięki tej inicjatywie min. Mołotowa zagadnienie stworzenia sekretariatów stanu było przedmiotem wypowiedzi delegatów pozostałych trzech mocarstw okupacyjnych²⁵⁾.

Inicjatywa Związku Radzieckiego wydała w czasie konferencji moskiewskiej pozytywne wyniki. Plan sekretariatów Stanu został przyjęty w postaci zgodnej z zasadami poczdamskimi. Związek Radziecki, Stany Zjednoczone i Anglia przyjęły te postanowienia bez żadnych zastrzeżeń, uważając sekretariaty stanu za wstęp do organizowania centralnego rządu niemieckiego. Zastrzeżenia Francji zostały sprowadzone do granic zgodnych z umową poczdamską. Organizacja i określenie kompetencji niemieckich działów administracji gospodarczej miało należeć do Sojuszniczej Rady Kontroli. Określono też czas trwania prowizorium niemieckich Sekretariatów Stanu na 12 miesięcy. Plan ten nie został wykonany ze względu na zorganizowanie Bizjonii-Trizonii²⁶⁾.

Jedynym źródłem informacyjnym na temat zagadnienia organizacji centralnego rządu niemieckiego są materiały, opublikowane w związku z moskiewską sesją Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Sojusznicza Rada Kontroli nie ogłosiła żadnych publikacji na ten temat. Zagadnienie to można więc rozważać jedynie

²⁴⁾ Patrz materiały ad 5.

²⁵⁾ Patrz materiały ad 5.

²⁶⁾ Patrz materiały ad 5.

w granicach poglądów czterech mocarstw, wyrażonych podczas konferencji moskiewskiej.

Radziecka koncepcja okupacyjna wychodziła z założeń stworzenia centralnego zarządu niemieckiego o charakterze zarówno gospodarczym, jak i politycznym. Celem tej koncepcji było zagwarantowanie jedności Niemiec. Koncepcja radziecka porzuciła zdecydowanie formalne podstawy demokracji, przywiązując zasadniczą wagę do materialnych podstaw demokracji Niemiec, a więc do reform społeczno-gospodarczych, do podkreślania roli niemieckich partii demokratycznych i związków zawodowych, wolnych wyborów, opartych na pięcioprzymiotnikowym głosowaniu, rozbudowy samorządu itd. Na zakończenie dyskusji min. Mołotow przedstawił szczegółowy projekt prowizorycznej organizacji Niemiec²⁷). Projekt ten potwierdza radzieką tezę o zbudowaniu centralnego rządu niemieckiego po utworzeniu pięciu sekretariatów stanu, przewidzianych w umowie poczdamskiej. Radziecki projekt proponuje przebudowę centralnych władz niemieckich, opartych na prowizorycznej konstytucji opracowanej przez Sojuszniczą Radę Kontroli przy współpracy demokratycznych partii politycznych, związków zawodowych, organizacji antyfaszystowskich oraz przedstawicieli krajów. Po wyborach rozpisanych na podstawie tej prowizorycznej konstytucji miał być powołany prowizoryczny rząd niemiecki.

Z umowy poczdamskiej wynika, że w programie przebudowy Niemiec na zasadach demokratycznych zawarta jest również decyzja reorganizacji centralnych władz niemieckich. Zaczątkiem tych centralnych władz niemieckich ma być — według umowy poczdamskiej — pięć centralnych działów administracji gospodarczej. W wyniku bezwarunkowej kapitulacji odpadła potrzeba takich działów władz centralnych, jak: wojska, spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, sprawiedliwości. Centralna władza w zakresie tych działów wykonywana jest przez cztery mocarstwa i przekazana do kompetencji Sojuszniczej Rady Kontroli. W ten sposób już po utworzeniu Sojuszniczej Rady Kontroli istniały możliwości przebudowy centralnych władz niemieckich w pięciu resortach. Według projektów amerykańskich należało dodać jeden resort: wyżywienie i rolnictwo²⁸). Koncepcja francuska zgłosiła dwa resorty dodatkowo: banki i ceny²⁹). Podczas konferencji moskiewskiej zwyciężyła koncepcja poczdamska, przewidująca utworzenie pięciu sekretariatów stanu.

Pomimo decyzji, jakie zapadły podczas konferencji moskiewskiej odnośnie do sekretariatów stanu, w praktyce nie w tym zakresie nie uczyniono. Decyzje konferencji moskiewskiej nie zostały zrealizowane w pracach Sojuszniczej Rady Kontroli. Przeszkodziło temu zorganizowanie Bizonii-Trizonii.

Przechodząc do sformułowania wniosku, zamykającego przedstawione wyżej materiały, trzeba stwierdzić, że Związek Radziecki jest jedynym kontrahentem wszystkich umów międzynarodowych, dotyczących okupacji Niemiec — uznającym w pełni prawa narodu niemieckiego do samostanowienia. Dzięki takiemu stanowisku Związku Radzieckiego na Kongresie II Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec w dniu 24 września 1947 możliwe było dokonanie następującego podsumowania wyników radzieckiej polityki okupacyjnej w Niemczech.

„W radzieckiej strefie okupacyjnej rozwój od czasu klęski poszedł zupełnie inną drogą. Tutaj większość narodu decyduje o kształtowaniu się gospodarki, administracji publicznej, ubezpieczeń społecznych i życia kulturalnego. W radziec-

²⁷) Patrz materiały ad 5.

²⁸) Patrz materiały ad 5.

²⁹) Patrz materiały ad 5.

kiej strefie okupacyjnej został przewyciężony rozłam ruchu robotniczego. Członkowie partii socjaldemokratycznej i komunistycznej połączyli się w drodze swobodnej decyzji w Socjalistyczną Partię Jedności Niemiec. Stworzyli w ten sposób partię nowego typu, partię, która w swych zadaniach i celach, jak i w swej pracy politycznej uwzględniła doświadczenia przeszłości. Nowy ustroj demokratyczny rodzi się dzięki jednolitemu frontowi stronnictw antyfaszystowskich i demokratycznych, zjednoczonym, wolnym związkom zawodowym, demokratycznemu kierownictwu spółdzielni spożywczych, izb handlowych, przemysłowych i rzemieślniczych, Związkowi Samopomocy Chłopskiej, Demokratycznemu Związkowi Kobiet Niemieckich, Związkowi Kulturalnemu dla demokratycznego odnowienia Niemiec (Kulturbund) i Zw. Wolnej Młodzieży Niemieckiej. W radzieckiej strefie okupacyjnej demokracja nie jest czezą formułą: jej wyrazicielami i twórcami są robotnicy i chłopci, rzemieślnicy, przemysłowcy, pracownicy umysłowi oraz działacze naukowci i kulturalni. Kobieta jest zrównana z mężczyzną zarówno w gospodarce i administracji, jak również w życiu publicznym. Zagwarantowany jest współdziałanie młodzieży we wszystkich dziedzinach odbudowy demokratycznej. W radzieckiej strefie okupacyjnej zostało daleko posunięte oczyszczanie gospodarki, administracji, sądownictwa i szkolnictwa z elementów narodowo-socjalistycznych i militarystów. Parlamenty krajowe wprowadziły demokratyczne konstytucje, które zapewniają wszystkim obywatelom — z wyjątkiem przywódców narodowo-socjalistycznych i przestępców wojennych — wolności demokratyczne i podstawowe swobody obywatelskie, oraz ugruntowują poszanowanie woli większości narodu we wszystkich sprawach politycznych. Demokratyczne statuty gminne i rejonowe zabezpieczają samorząd komunalny. Zgodnie z porozumieniem poczdamskim stworzono mocne podstawy gospodarcze nowego ustroju demokratycznego przez demokratyczną reformę rolną, rozwiązanie wszystkich koncernów, karteli i zrzeczeń pracodawców, przez wywłaszczenie przedsiębiorstw będących własnością działaczy narodowo-socjalistycznych i przestępców wojennych, przez upaństwowienie banków i ubezpieczeń³⁰⁾.

3

Dotychczasowe rozważania obejmowały zagadnienia dotyczące zewnętrznych warunków realizacji prawa narodu niemieckiego do samostanowienia. Nie dotyczyły one, względnie dotyczyły fragmentarycznie, stosunku narodu niemieckiego do tej zasady. Obecnie należy rozważyć zagadnienie wewnętrznej mobilizacji sił niemieckich w kierunku konkretyzacji praw narodowych do samostanowienia. Trzeba tutaj raz jeszcze nawiązać do punktu wyjścia niniejszych rozważań — to zagadnienie może być rozważane jedynie w przyjętych tutaj granicach rzeczowych. Mobilizacja sił narodowych niemieckich do realizacji zasady samostanowienia odbywała się tylko w radzieckiej strefie okupacyjnej. Do tej strefy ograniczają się więc z konieczności i dalsze rozważania.

Dnia 10 czerwca 1945 dowódca radzieckiej strefy okupacyjnej w rozkazie nr 2 wydał następujące zarządzenia:

a) zezwolenie na powstawanie i działalność na obszarze strefy radzieckiej wszelkich stronnictw antyfaszystowskich, które stawiają sobie za cel wypłenicie resztek faszystwu oraz umocnienie demokratycznych podstaw wolności obywatelskich w Niemczech i które popierają wszelką dążącą w tym kierunku samorzną inicjatywę i swobodną działalność szerokich mas;

³⁰⁾ „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty”, cyt. s. 65-66.

b) prawo zrzeszania się dla mas pracujących w wolne związki zawodowe i organizacje dla ochrony swoich interesów i praw; związkom zawodowym i zjednoczeniom pozostawia się prawo zawierania umów zbiorowych z przedsiębiorcami i organizowania kas ubezpieczeniowych oraz innych instytucji wzajemnej pomocy, jak również tworzenie związków w celach kulturalnych, oświatowych i szkoleniowych;

c) unieważnienie całego ustawodawstwa hitlerowskiego i wszystkich hitlerowskich postanowień, rozkazów, zarządzeń itp., które się odnosiły do działalności antyhitlerowskich stronnictw politycznych i wolnych związków zawodowych i były wymierzone przeciwko wolnościom demokratycznym i prawom obywatelskim oraz dobru ludu niemieckiego.

Rozkaz radzieckich władz okupacyjnych pozwolił w całej radzieckiej strefie okupacyjnej na tworzenie i działalność wszystkich partii antyfaszystowskich. Następnego dnia, 11 czerwca 1945, Komitet Centralny KPD zwrócił się z odezwą do ludu pracującego miast i wsi³¹⁾. Napiętnowano w niej potworną zbrodnię, jaką przez wywołanie i prowadzenie wojny popełnił rząd hitlerowski w stosunku do narodu niemieckiego i do całego świata, zwłaszcza zaś w stosunku do Związku Radzieckiego. Jasno wykazano, że winę za te zbrodnie ponosi nie tylko rząd hitlerowski, ale również naród niemiecki, który w swej większości popierał rząd hitlerowski i w ten sposób umożliwił mu dokonanie zbrodni wojennych. W duchu samokrytyki oświadczono, że również Niemcy komuniści poczuwają się do winy, ponieważ w wyniku pewnych błędów nie zdołali „wykuć, wbrew wszelkim antagonistom, antyfaszystowskiej jedności robotników, chłopów i inteligencji, zebrać wśród ludu pracującego sił do obalenia Hitlera, poprowadzić ludu niemieckiego do zwycięskiej walki i uniknąć wytworzenia się sytuacji, w których zawiodł naród niemiecki”. Na podstawie tego stwierdzenia żądano w odezwie: „Nie powtarzajmy błędów z roku 1918! Zakończmy z rozbięciem ludu pracującego! Żadnej pobłażliwości w stosunku do narodowych socjalistów i reakcji! Nigdy więcej nagonki i wrogości w stosunku do Związku Radzieckiego; tam gdzie nagonka ta się pojawia, imperialistyczna reakcja podnosi głowę!” W związku z tym odezwa stwierdza: „Komunistyczna Partia Niemiec była i jest partią zdecydowanej walki przeciw militarystom, imperializmowi i wojnie imperialistycznej. Nigdy nie zбочyła ona z tej drogi. Nie splamiła nigdy sztandaru Karola Liebknechta i Róży Luksemburg, Ernesta Thaelmanna i Jonny Scheera. My, komuniści, z dumą spoglądamy na minione walki, w których padli nasi najlepsi i najwierniejsi towarzysze. W porę i z naciskiem przestrzegaliśmy: droga imperializmu, droga faszystów hitlerowskiego prowadzi Niemcy nieuchronnie do katastrofy!” Odezwa przytaczała wiele faktów dla udowodnienia tych twierdzeń i stwierdzała następnie, że w przyszłości winny być wysnute gruntowne i trwałe wnioski na przyszłość. „Trzeba wejść na całkiem nową drogę!” Wraz ze zniszczeniem hitlerizmu musi być równocześnie doprowadzona do końca sprawa demokratyzacji Niemiec. Feudalne przeżytki winny być całkowicie usunięte — głosi odezwa — a reakcyjny, staropruski militarystyczny wypleniony wraz z wszystkimi swymi ekonomicznymi odgałęzieniami.

Odezwa ta ustaliła zasadniczą linię polityki, na podstawie której przystąpiono do gromadzenia członków, do odbudowy stronnictwa i do wypełnienia nowych zadań. Przede wszystkim chodziło o przewyciężenie — przez zjednoczenie obu

³¹⁾ Patrz ad 8; Wilhelm Pieck „Z dziejów Komunistycznej Partii Niemiec”, Wydawnictwo Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych — Warszawa 1950, s. 54. Przytoczone str.: 40, 41—43, 47.

partii robotniczych — fatalnego rozbicia w niemieckim ruchu robotniczym. Pierwszy krok na tej drodze stanowiło zebranie aktywu SPD w Berlinie 17 czerwca 1945, na którym przedstawiciele KPD zgłosili propozycje współpracy i zlikwidowania rozbicia. Wydana przez SPD odezwa witała jak najgoręcej odezwę Komitetu Centralnego KPD i zgłaszała gotowość prowadzenia walki o przebudowę Niemiec na podstawie organizacyjnej jedności niemieckiej klasy robotniczej. „Sztandar jedności musi być niesiony przed nami jako świetlany symbol w politycznej akcji ludu pracującego”. Dnia 19 czerwca 1945 odbyło się w Berlinie pierwsze wspólne posiedzenie przedstawicieli obu stronnictw. Utworzono na nim wspólny wydział wykonawczy, do którego weszło po 5 przedstawicieli obu władz centralnych. Wydział wykonawczy otrzymał jako zadanie: ścisłą współpracę przy przeprowadzaniu wspólnie ustalonych pilnych zadań, stworzenie zwartego bloku z wszystkimi innymi stronnictwami antyfaszystowskimi i demokratycznymi, wspólne przedstawicielstwo interesów ludu pracującego, urządzenie wspólnych zebrań i wspólnych narad dla wyjaśnienia zagadnień ideologicznych. Dano wyraz woli stworzenia przez dalszą owocną współpracę przesłanek politycznej jedności ludu pracującego. Również organizacje obu partii we wszystkich okręgach, rejonach i miejscowościach otrzymały zlecenia utworzenia wspólnych wydziałów wykonawczych i współpracy. Jako dalsze stronnictwa antyfaszystowskie i demokratyczne ukonstytuowały się: 26 czerwca — Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna CDU (Christlich Demokratische Union), a 5 lipca — Partia Liberalno-Demokratyczna LDP (Liberal-Demokratische Partei). Przedstawiciele tych 4 stronnictw przystąpili 14 lipca 1945 do pierwszych wspólnych rozmów. Stworzono wspólny wydział wykonawczy jednolitego frontu 4 stronnictw antyfaszystowskich i demokratycznych, który postawił sobie 5 głównych zadań:

1. Współpracę w walce o oczyszczenie Niemiec z pozostałości hitleryzmu i w odbudowie kraju na podstawach antyfaszystowskich i demokratycznych. Walka z jadem ideologii narodowo-socjalistycznej, jak również z wszelkimi poglądami imperialistycznymi i militarystycznymi.

2. Wspólny wysiłek zmierzający do możliwie szybkiej odbudowy gospodarczej, aby dostarczyć ludności pracy, chleba, odzieży i mieszkań.

3. Przywrócenie pełnego bezpieczeństwa prawnego na podstawie demokratycznego państwa prawnego.

4. Zabezpieczenie wolności myśli i sumienia oraz poszanowania wszelkich przekonań religijnych i światopoglądów moralnych.

5. Odzyskanie zaufania oraz ustanowienie opartych na wzajemnym poszanowaniu stosunków z wszystkimi narodami. Zakaz szerzenia nienawiści narodowej. Uczciwa gotowość wypełnienia zarządzeń władz okupacyjnych i uznanie obowiązku płacenia odszkodowań.

Poczynając od połowy stycznia 1946 we wszystkich krajach strefy radzieckiej, a także w Berlinie odbyły się liczne zebrania, na których masy członków KPD i SPD spontanicznie domagały się zjednoczenia. Wola członków partii znalazła swój wyraz na kongresie zjednoczeniowym, na którym zebrali się wspólnie przedstawiciele obu partii w Berlinie w dniach 21 i 22 kwietnia 1946. Zjednoczenie zostało uchwalone jednogłośnie. Na przewodniczących wybrano Wilhelma Piecka i Ottona Grotewohla. Zasady i cele, jak również statut partii i manifest do narodu niemieckiego przyjęto jednogłośnie. Centralny organ Partii otrzymał nazwę „Nowe Niemcy” (Neues Deutschland); pierwszy numer tego pisma ukazał się 25 kwietnia. Ogólna liczba członków zjednoczonej partii (SED) wynosiła w chwili utworzenia 1.298.415 a do końca 1948 roku wzrosła do 1.780.000.

W ten sposób skryształizowały się siły materialne narodu niemieckiego, dążące do realizacji prawa do samostanowienia. Siły te skupiały się w sposób zdecydowany na płaszczyźnie programu poczdamskiego.

Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec (SED) wydała 21 kwietnia 1946 manifest do narodu niemieckiego, potwierdzający postanowienia umowy poczdamskiej.

Na II kongresie SED, który odbył się 24 września 1947 roku, podkreślano w uchwałach, że zjednoczenie dało niemieckiej klasie robotniczej siłę i wpływy dla podjęcia wykonania historycznych zadań, które stanęły przed narodem niemieckim po drugiej wojnie światowej. W uchwałach tych wyłożono istotę zadań zjednoczonego ruchu robotniczego w zakresie przebudowy państwa niemieckiego. Uchwała głosi:

„Wbrew wszelkim oszczerstwom SED nie pretenduje do monopolu władzy. Partia nasza broni poglądu, że wszystkie siły postępowe muszą wspólnie ponosić odpowiedzialność za przebudowę Niemiec. Jednocześnie zwalcza ona starą politykę koalicyjną, która przyniosła naszemu narodowi już tyle nieszczęść. Parlamentarnej grze przywódców partyjnych, polegającej na rządzeniu ze zmiennymi większościami i na nadużywaniu zasady samostanowienia ludu, przeciwstawia SED nowy typ współpracy: antyfaszystowską i demokratyczną politykę sojuszu”³²).

Koncentracja sił narodowych przeprowadzana jest przez SED na szeroko pojętej płaszczyźnie sojuszu. Nie ogranicza się ona — jak wynika z powyższej uchwały — do współpracy stronnictw antyfaszystowskich i demokratycznych, lecz dąży do objęcia również wszystkich demokratycznych organizacji masowych bez względu na różnice podstaw politycznych i światopoglądowych zblokowanych stronnictw. W ten sposób SED dąży do konkretyzacji prawa narodu niemieckiego do samostanowienia według programu, wytyczonego przez Wilhelma Piecka i Otto Grotewohla. Podstawę działania stanowią nie tylko stronnictwa polityczne, ale przede wszystkim związki zawodowe, traktowane jako szkoła socjalizmu. Głębokie przemiany gospodarezo-społeczne w mieście i na wsi uruchomiły niejako te siły materialne, przy pomocy których SED przystąpiła do realizacji prawa narodu niemieckiego do samostanowienia³³).

Te siły materialne demokracji niemieckiej wykształciły sobie niebawem formy organizacyjne walki o prawo do samostanowienia narodu niemieckiego. Formą tą stał się Niemiecki Kongres Ludowy.

Pod koniec listopada 1947 władze naczelne SED postanowiły przystąpić do zorganizowanego działania w kierunku realizacji prawa narodu niemieckiego do samostanowienia. Działania te były energiczne i szybkie, gdyż sytuacja międzynarodowa zdawała się zapowiadać stanowcze decyzje w zakresie zagadnienia niemieckiego. W dniach 6—7 grudnia 1947 zebrał się w Berlinie Niemiecki Kongres Ludowy na swoją I sesję³⁴). Wśród reprezentantów narodu niemieckiego

³²) „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty”, cyt. s. 46-53.

³³) Patrz ad 32, cyt. s. 59—64; „Einheit” 1950, Heft 5, s. 427—435 artykuł Fred Oelssner pt. „Für leninistische Arbeit in den Gewerkschaften”; „Einheit” 1950, Heft 10, s. 880—890 artykuł: Wilhelm Pieck „Die geschichtliche Bedeutung der Gründung der Deutschen Demokratischen Republik”; „Einheit” 1950, Heft 7, s. 590—601 artykuł: Kurt Vleweg „Die Veränderungen der Klassenverhältnisse im Dorf und unsere Bündnispolitik”.

³⁴) Materiały źródłowe zawarte w „Neues Deutschland” (Zentralorgan der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands) z dni 7 grudnia 1947 (nr 286) oraz 9 grudnia 1947 (nr 287).

przybyli na ten I Niemiecki Kongres Ludowy delegaci wszystkich stronnictw demokratycznych i organizacji masowych w strefie radzieckiej, a ponadto przybyło wielu delegatów z zachodnich stref okupacyjnych. W ten sposób I Niemiecki Kongres Ludowy reprezentował przedstawicieli wszystkich warstw, partii politycznych i kierunków ideologicznych, związków zawodowych oraz wszelkich organizacji demokratycznych z całych Niemiec. W wyniku dwudniowych obrad powzięta została uchwała, skierowana do Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. W uchwale tej I Niemiecki Kongres Ludowy podkreśla swe pragnienie, „aby wola narodu niemieckiego została przed konferencją Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Londynie umotywowana i ogłoszona przez demokratycznie wybraną na Kongresie delegację³⁵⁾. W dalszym ciągu uchwała ta podkreśla, że naród niemiecki pragnie pokoju zgodnego z zasadami jaltańskimi i poczdamskimi, pokoju zapewniającego mu równouprawnienie z innymi narodami oraz gwarantującego gospodarczą i polityczną jedność Niemiec. Dążenie do realizacji prawa narodu do samostanowienia wyraziło się w tym zdaniu uchwały, które żąda, aby narodowi niemieckiemu zostało dane prawo decydowania o zasadach traktatu pokojowego w drodze plebiscytu. Na zakończenie uchwała domaga się zezwolenia państw okupacyjnych na utworzenie centralnego rządu niemieckiego, złożonego z przedstawicieli wszystkich partii demokratycznych, dopuszczenia tego rządu do udziału w pracach konferencji pokojowej, oraz rozpisania po zawarciu traktatu pokojowego powszechnych, równych, tajnych i bezpośrednich wyborów do zgromadzenia narodowego, którego zadaniem będzie ratyfikacja traktatu pokojowego.

W dalszym toku wydarzeń II Niemiecki Kongres Ludowy na sesji odbytej 18 marca 1948 wyłonił Niemiecką Radę Ludową, składającą się z 400 członków³⁶⁾. Głównym zadaniem tej Rady stało się opracowanie konstytucji według zasad sformułowanych przez II Niemiecki Kongres Ludowy. Równocześnie postanowiono przeprowadzić głosowanie ludowe na temat stosunku narodu niemieckiego do zagadnienia jedności Niemiec. W tym celu II Niemiecki Kongres Ludowy zwrócił się do dowódców wszystkich stref okupacyjnych Niemiec z prośbą o wydanie ustawy na temat jedności Niemiec. Ustawa ta miała stwierdzić, że Niemcy stanowią niepodzielną, demokratyczną republikę, w której przysługują krajom takie prawa, jakie są zawarte w konstytucji Rzeszy Niemieckiej z dnia 11 sierpnia 1919 roku. Głosowanie ludowe nad projektem tej ustawy odbyło się w dniach 23 maja do 13 czerwca 1948. W wyniku głosowania okazało się, że udział wzięło 18 775 945 osób, to znaczy więcej niż 1/3 wszystkich Niemców uprawnionych do głosowania³⁷⁾. Wyniki głosowania przekazane zostały Sojuszniczej Radzie Kontroli nad Niemcami. Ustawa ta nie została wydana, gdyż Sojusznicza Rada Kontroli nad Niemcami odbyła swoje ostatnie posiedzenie 20 marca 1948 i od tego czasu mimo kilku wniosków, sformułowanych przez Niemiecką Radę Ludową, już nie odbyła żadnego posiedzenia. W tych warunkach wszystkie organa Niemieckiego Kongresu Ludowego, a w szczególności Niemiecka Rada Ludowa, skupiły całą swą aktyw-

³⁵⁾ Patrz materiały ad 34; „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty”, s. 78—79.

³⁶⁾ Patrz materiały ad 34.

³⁷⁾ „Neues Deutschland” z dnia 27 kwietnia 1948 nr 97 artykuł: Paul Merker, Mitglied des Sekretariats des Deutschen Volksrats „Die Organisation des Volksbegehrens”; „Morgen” z dnia 2 czerwca 1948 artykuł „Volksbegehren und Volksmoral”; „Neues Deutschland” z dnia 9 lipca 1948 artykuł: „Volksrat fordert Volksentscheid. Brief an den Alliierten Kontrollrat und die Oberbefehlshaber der Besatzungsmächte”.

ność na pracach około nowej konstytucji niemieckiej³⁸). Projekty konstytucyjne były szeroko roztrząsane zarówno w radzieckiej strefie okupacyjnej, jak i w strefach zachodnich. W ciągu roku projekty te dojrzały do decyzji. W tych warunkach przed Niemieckim Kongresem Ludowym stało zadanie ostateczne, zasadniczej doniosłości państwowej: uchwalenie projektu nowej konstytucji. Zadanie to wymagało potwierdzenia reprezentatywności Niemieckiego Kongresu Ludowego. W tym celu zostały zarządzane wybory delegatów na III Kongres Ludowy. W strefie radzieckiej wzięło udział w głosowaniu 12 887 234 osób, co stanowi 95,2% wyborców. Ponad 66% głosów padło na jednolitą listę kandydatów, 33,9% przeciwko tej liście. Wynik wyborów delegatów na III Niemiecki Kongres Ludowy wykazuje, że $\frac{2}{3}$ głosów oddano na rzecz jedności Niemiec, ujętej w programie Niemieckiego Kongresu Ludowego³⁹).

Ostatni, III Niemiecki Kongres Ludowy zwołany został na dzień 30 maja 1949. Po dokonaniu czynności organizacyjno-administracyjnych i po wybraniu nowej Niemieckiej Rady Ludowej uchwalony został manifest do narodu niemieckiego⁴⁰). Manifest ten zawiera następujące wytyczne odnośnie do dalszych prac Niemieckiego Kongresu Ludowego:

1. Opracowanie zasad traktatu pokojowego na podstawie uchwał: jałtańskiej i poczdamskiej.
2. Przywrócenie administracyjnej i gospodarczej jedności Niemiec.
3. Przywrócenie jedności walutowej w całych Niemczech i zanurowanie ograniczeń gospodarczych i transportowych pomiędzy strefami.
4. Utworzenie tymczasowego centralnego demokratycznego rządu Niemiec spośród przedstawicieli partii i organizacji demokratycznych. Skład tego rządu ma gwarantować pokojową politykę na długi okres czasu.
5. Zwołanie konferencji pokojowej, w której obradach weźmie udział tymczasowy demokratyczny rząd Niemiec.

Zasady traktatu pokojowego ujmuje manifest następująco:

a) Zobowiązania narodu niemieckiego:

1. Dostawy reparacyjne pod warunkiem zapewnienia średniej stopy życiowej. Ustalenie ogólnych rozmiarów żądań z uwzględnieniem wszystkich zrealizowanych dostaw.
2. Ostateczne zlikwidowanie potencjału militarnego, zwłaszcza przemysłu zbrojeniowego.
3. Demilitaryzacja i demokratyzacja państwowego, gospodarczego i społecznego życia Niemiec.
4. Ukaranie wszystkich zbrodniarzy wojennych i zbrodniarzy przeciwko ludzkości.
5. Uznanie ograniczonej w czasie i uzasadnionej obiektywnie kontroli czterech mocarstw nad pokojowym i politycznym rozwojem Niemiec.

³⁸) Patrz materiały ad 37.

³⁹) „Wolność” z dnia 21 maja 1949, nr 112 artykuł: „Zaniepokojenie i zamieszanie w obozie rozłamowców. Wyniki wyborów na III Niemiecki Kongres Ludowy”; „Tägliche Rundschau” z dnia 29 maja 1949 nr 124 artykuł: S. Thun, „Das Ergebnis der Wahlen zum Dritten Volkskongress”.

⁴⁰) „Wolność” z dnia 2 czerwca 1949, nr 121.

b) Prawa narodu niemieckiego:

1. Uchwalenie konstytucji dla całych Niemiec zapewniającej demokratyczną strukturę niezależnego życia narodowego, politycznego, gospodarczego i kulturalnego.

2. Wolny rozwój wytwórczości dla celów pokojowych o własnych siłach robotników, inteligencji technicznej, chłopów, rzemieślników i przedsiębiorców bez monopolistów i wielkich obszarników.

Takie są główne zasady manifestu do narodu niemieckiego, uchwalonego przez III Niemiecki Kongres Ludowy. Manifest ten został uchwalony większością 2.013 głosów delegatów kongresowych przeciwko dwom, przy jednym wstrzymującym się.

Równocześnie III Niemiecki Kongres Ludowy przystąpił do prac organizacyjnych na szerszej płaszczyźnie. Przewodniczący Wilhelm Pieck, podkreślając w programowym przemówieniu kongresowym prawo narodu niemieckiego do samostanowienia oraz reprezentatywność Niemieckiego Kongresu Ludowego, oświadczył, że nadszedł moment utworzenia jeszcze szerszego frontu walki o narodowe prawa niemieckie. W tym celu należy powołać Narodowy Front Jedności i Sprawiedliwego Pokoju. Według oficjalnych sprawozdań: „Front Narodowy zespala wszystkie walczące siły ogólnoniemieckiej samopomocy narodowej”. W toku prac III Niemieckiego Kongresu Ludowego użyty został wielokrotnie termin „samo-pomoc narodowa”. Termin ten jest programowym wyrazem punktu kulminacyjnego walki o realizację prawa narodu niemieckiego do samostanowienia⁴¹⁾. Dopiero w sierpniu 1950 roku hasło to zostało uzupełnione wezwaniem do stawiania „oporu narodowego” w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec. Stało się to już w momencie, gdy Niemiecka Republika Demokratyczna okrzepła w swej strukturze organizacyjnej i stała się jednym z najważniejszych czynników sytuacji międzynarodowej w Europie.

Resumując powyższe rozważania na temat prawa narodu niemieckiego do samostanowienia należy podkreślić kilka zasadniczych rysów tego zagadnienia. Przede wszystkim podkreślić trzeba fakt niezaprzeczania przez nikogo tego prawa. Po wtóre, należy wskazać na aktywną pomoc radziecką dla narodu niemieckiego w zakresie realizacji i konkretyzacji tego prawa. Wreszcie należy podkreślić reprezentatywność działań organizacyjnych, związanych z realizacją prawa narodu niemieckiego do samostanowienia a skoncentrowanych w pracach Niemieckiego Kongresu Ludowego i organów przez niego wyłonionych.

Alfons Klafkowski

⁴¹⁾ „Einheit” 1950, Heft 8, cytowany artykuł Otto Grotewohla, s. 669—671.

ZYCIE POLITYCZNE

(za okres od 16. 4. do 30. 6. 1951)

Plebiscyt pokoju w Niemczech. Na terenie Niemiec, ze względu na szczególnie uciążliwy układ stosunków, plebiscyt pokoju przybrał specjalną formę, a tak-

że i treścią odróżniał się od plebiscytów przeprowadzonych w Związku Radzieckim i w krajach ludowo-demokratycznych.